

ONA TILI DARSЛИKЛАRIDA IJODIY FIKRLASHNI
RIVOJLANTIRUVCHI TOPSHIRIQLAR: 5–11-SINFLAR MISOLIDA
TAHLIL

Yo‘ldoshboyevaXumoraxon Sherzod qizi

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU

O‘zbek tili va adabiyoti ta’limi yo‘nalishi

3-kurs talabasi

Annotatsiya. Maqolada o‘rta maktabning 5–11-sinflari uchun mo‘ljallangan “Ona tili” darsliklaridagi ijodiy fikrlashni rag‘batlantiruvchi topshiriqlar tahlil qilinadi. Turli sinflar misolida (5-, 7-, 11-sinflar) darsliklardan keltirilgan vazifalar namoyish qilinib, ularning metodik asoslari va didaktik vazifalari ochib beriladi. Topshiriqlarning tilni o‘rgatishdagi samaradorligi, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy faoliyat ko‘nikmalarini shakllantirishdagi roli ilmiy jihatdan izohlanadi. Tadqiqotda interfaol usullar va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim kabi zamonaviy metodik yondashuvlarning ahamiyati ko‘rsatilib, o‘qituvchilarga amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: ona tili darsliklari, interfaol metodlar, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv.

Annotation. This article analyzes tasks designed to develop creative thinking in Uzbek language (“Mother Tongue”) textbooks for secondary school (grades 5–11). Using examples from different grades (5th, 7th, 11th), it explores the methodological bases and didactic objectives of these tasks and evaluates their effectiveness in language teaching. The role of such tasks in forming students’ independent thinking, problem-solving skills, and creative manipulation of language is theoretically discussed. The study highlights modern methodological approaches, such as interactive methods and learner-centered education, and provides practical recommendations for teachers.

Keywords. Creative thinking, independent thinking, Uzbek language textbooks, interactive methods, learner-centered education, competency-based approach.

Zamonaviy ta'limda o'quvchilarni ijodiy fikrlashga o'rgatish eng muhim vazifalardan biri sanaladi. Yangi O'zbekiston ta'lim strategiyasida o'quvchilarning savodxonlik darajasini oshirish va erkin fikrlashga o'rgatishga katta e'tibor qaratilgan. Xususan, ona tili darslarida o'quvchilarning ijodkor fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish katta ahamiyatga ega. Chunki til fani shaxsning bilimidan tashqari uning ijodiy jihatlarini ham rivojlantiradi. Maqolada ona tili darsliklaridagi ijodiy ishchi topshiriqlar o'rganilib, ularning didaktik vazifalari va tilni o'rgatish samaradorligi ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Ijodiy fikrlash tushunchasi va til o'rgatishdagi ahamiyati

Ijodiy fikrlash – o'quvchining o'z bilim va tajribasiga tayanib mustaqil mulohaza yuritishi, yangicha yechim topishi, original g'oyalar ishlab chiqishi bilan bog'liq ko'nikmalardir. Ta'lim oluvchi ijodiy fikrlash orqali o'ziga xos nuqtai nazarini ifodalaydi va “o'zining menini namoyish qilish vositasi” bo'lib xizmat qiladi. Tilingar asoslarini o'rgatuvchi darsliklarda bu ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Masalan, Qurbonova (2023) ta'kidlaydiki, ona tili darslarining ijodiy fikrlashni shakllantirishdagi roli juda muhim. Ijodiy fikrlash natijasida o'quvchilar o'zaro farqni tahlil qilish, yangilik izlash, muqoyasa qilish kabi yuqori darajadagi kognitiv faoliyatlarni amalga oshiradi. Shunday qilib, til ta'limida ijodiy mashqlar yangi mavzuni mustahkamlashda ham, mustaqil ish va yozma jihatda o'rganuvchilarning tafakkur doirasini kengaytirishda ham xizmat qiladi.

Darsliklardagi topshiriqlar tahlili (5–11-sinflar misolida)

Quyida turli sinflar uchun mo'ljallangan “Ona tili” darsliklaridagi ijodiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlarga misollar keltiriladi. Har bir topshiriqning ta'limiy-didaktik vazifasi va til ko'nikmalarini mustahkamlashdagi o'rniga e'tibor qaratiladi.

5-sinf “Til va dil” mavzusi bo‘yicha topshiriq. 5-sinf darsligida berilgan «Harflar zanjiridagi so‘zlarni toping» topshirig‘i o‘quvchilardan mazmunli kichik gaplar yozishni talab qiladi.

Bu topshiriq mavzuni tushunishga, o‘quvchilarning og‘zaki fikrini yozma ravishda ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu orqali grammatika asoslari (so‘z qurilishi, lug‘at boyligi) mustahkamlanadi, o‘quvchi esa mustaqil tahlil va fikr yuritish malakasini oshiradi.

7-sinf “Oila va erkin vaqt” mavzusi bo‘yicha hikoya. 7-sinf darsligidan misol: «133-mashq. “Bo‘sh vaqtlarimda” mavzusida hikoya yozing». Bu topshiriqqa ko‘ra, o‘quvchi o‘z vaqtini mazmunli o‘tkazish usullari haqida hikoya tuzadi. U o‘zi uchun muhim bo‘lgan voqealarni tafsilotlab bayon qilib, aniq gap va matn tuzish ko‘nikmasini mustahkamlaydi. Unda qo‘llaniladigan so‘z birikmalari, tinish belgilariga e‘tibor harf yozish madaniyati va til didaktikasini chuqurlashtiradi.

7-sinf “Zamonamiz qahramonlari” mavzusi bo‘yicha hikoya. Yana bir misol: «Uyga vazifa. “Tarixdagi qahramonlar” mavzusida matn tuzing». Bu topshiriqda o‘quvchilar: qahramonning ismi, uning tarixdagi o‘rni uning fazilatlari haqida hikoya tuzadilar. Tuzgan matn orqali tarixiy qahramonlar haqida ma‘lumotga ega bo‘ladilar.

11-sinf „Shirin so‘z – jon ozig‘i“ mavzusida bemorga hamdardlik yozma nutqi matnini tayyorlang.

Bu topshiriqning ijodiy fikrlashga ta‘siri:

Til boyligini to‘g‘ri qo‘llash, mazmunli va samimiy nutq tuzish, badiiy ifoda vositalarini ishlatish, ichki hissiyotlarni so‘z bilan ifodalash kabi ijodiy ko‘nikmalarni shakllantiradi. Shuningdek, bu mashq o‘quvchilarning hayotiy vaziyatlarga nisbatan fikrlash, hissiy ong va axloqiy pozitsiyalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Yuqoridagi misollarda ko‘rinib turibdiki, ijodiy insho va hikoya yozish topshiriqlari til o‘rgatishda mustaqil fikrlash va mavhumlashuvni talab etadi. Bunday topshiriqlarda o‘quvchidan oddiy bilimni eslab qolishdan tashqari, mavzuni chuqur anglab, o‘z ixtirochiligini ko‘rsatish so‘raladi. Boshqa sinflarda ham shunga o‘xshash

ijodiy vazifalar uchraydi: masalan, mavzu bo'yicha «fikr yuritish», «taassurot bayon qilish» topshiriqlari yoki turli xil boshqotirmalar orqali yaratuvchanlik rag'batlantiriladi. Didaktik nuqtai nazardan, bu topshiriqlar o'quvchilarda til qobiliyatini bog'langan tarzda rivojlantirish (grammatika, leksika, yozish mahorati) bilan birga, ularning mustaqil izlanish, taqqoslash va xulosalar chiqarish malakalarini ham mustahkamlaydi.

Metodik jihatlar (interfaol usullar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv)

Ijodiy vazifalarni samarali qo'llash uchun zamonaviy metodik yondashuvlardan foydalanish muhim. Avvalo, interfaol usullar darsga dinamiklik kiritib, o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Masalan, bu mavzular bo'yicha bahs-munozaralar, rolli o'yinlar yoki guruhda muammolarni hal qilish mashg'ulotlari tashkil etilishi mumkin. Interfaol usullar ijodiy tafakkurni faollashtirib, til mashg'ulotini oddiy lavhadagi monoton ishdan qiziqarli muloqotga aylantiradi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyili asosida o'quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlari hisobga olinadi. Topshiriqlar mavzularini o'quvchining hayotiy tajribasi bilan bog'lash ularning shaxsiy ishtiyoqini oshiradi. Bu esa ijodiy erkinlikni rag'batlantiradi: o'quvchi mavzuni o'zi anglab yetgani sari, til ustida mustaqil o'ylash qobiliyati ham rivojlanadi. G'aniev ta'kidlaganidek, pedagog har bir dars jarayoniga kreativ yondashib, o'quvchi ijodiy salohiyatini shakllantirishi kerak.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida topshiriqlar vaziyatga yo'naltiriladi va o'quvchilarda nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirish maqsad qilinadi. Masalan, mustaqil insho yozish orqali o'quvchi o'z fikrini tuzib yetkazishni, turli mavzular bo'yicha argumentatsiyalashni, shrift va imlo talablarini birlashtirib qo'llashni o'rganadi. Kompetensiyaviy yondashuvda til fanining o'ziga xos kompetensiyalari (og'zaki va yozma muloqot, madaniyatli so'zlashuv) shakllantiriladi. Ma'lumki, bunday yondashuvda shaxsiy o'sish ustuvor hisoblanib, o'quvchining kasbiy va ijtimoiy ko'nikmalarini tarbiyalashga qaratiladi. Ta'lim jarayonida ana shunday metodlarni qo'llash "erkin fikrlash"ni o'rgatishda samaradorlikni oshiradi.

Amaliy tavsiyalar (o'qituvchilar uchun metodik ko'rsatmalar)

O'qituvchilarga quyidagi tavsiyalar beriladi:

Ijodiy topshiriqlarni rejali kiritish.

Dars rejalarida ijodiy vazifalar uchun alohida joy ajrating. Har bir dars mavzusiga mos holda qisqa insho, hikoya yoki erkin savollar qo'shish ta'limni xilma-xil qiladi va o'quvchilarda fikrlash cho'qqisiga erishishni rag'batlantiradi.

Differensial yondashuvni qo'llash. Topshiriq mavhumligiga qarab o'quvchilar darajasini inobatga oling. Masalan, ilg'or sinflar uchun mavzuni kengaytirib, hujjatli mulohazalar yoki solishtirma tahlillar kiritish mumkin, kamroq tayyorlanganlarga esa aniq savollar bilan chuqur insho yoza olish ko'nikmasini rivojlantiring.

Bahs-munozara va muammoli vaziyatlar. Matn tahlili yoki mavzuni mustahkamlash uchun bahs-munozaralar tashkil qiling. Masalan, "ona tili atamasining kelib chiqishi" yoki "til qay darajada mustaqil bo'lishi lozim" kabi mavzularda ta'limchi nazorati ostida bahs o'tkazing. Bu o'quvchilarni o'z fikrini ifodalashga, argumentlar asosida mulohaza yuritishga o'rgatadi.

Topshiriq natijalarini tahlil qilish. O'quvchilarning ijodiy ishlarini baholab, ularning kuchli tomonlarini alohida ta'kidlang. Tanqidiy fikrni rag'batlantiring, balki mazkur vazifalarda paydo bo'lgan xatolarni konstruktiv tarzda tushuntiring. Bunday tahlil o'quvchi "yashil" fikrlashini rag'batlantirib, o'rganish jarayonini ijobiy qo'llab-quvvatlaydi.

Ushbu tavsiyalar bajarilsa, til darslarida ijodiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlardan foydalanish bilan birga, dars muhitini interaktiv va o'quvchi uchun yoqimli qilish imkoni yuzaga keladi. Ta'limda ijodkor pedagog "yo'l boshchi" bo'lib, o'zaro hamfikirlikni kuchaytirish evaziga o'quvchilarning kognitiv salohiyatini maksimal darajada oshirish mumkin.

Xulosa

O'rta maktab "Ona tili" darsliklarida ijodiy fikrlashni rag'batlantiruvchi topshiriqlar keng qo'llanadi. Ular o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammolarni

ychish va til ustida ijodiy ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Masalan, mavzuga oid incho, hikoya, bahs yoki boshqotirma topshiriqlari o'quvchilarga o'z fikrini matn orqali ifodalashga, mustaqil tafakkurga va tilni amaliy maqsadlarda mustahkamlashga xizmat qiladi. Metodik nuqtai nazardan, bunday topshiriqlar interfaol va shaxsga yo'naltirilgan o'qitish tamoyillariga mos keladi. Ta'lim jarayonini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish orqali o'quvchilar faqat bilim oluvchilar bo'lib qolmay, ayni vaqtda tilga oid va xalqparvarlik kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Shu bois pedagoglar dars rejalarida ijodiy mashqlar uchun yetarli vaqt ajratishi va innovatsion metodlardan unumli foydalanishi muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Qurbonova M. S. Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarining ijodiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirishdagi muhim roli va o'quvchilar tafakkurini kengaytirishdagi ahamiyati. Termiz sh., 2023. (Ta'lim fanlari bo'yicha maqola).*
2. *G'aniev A. Ta'limda ijodiy fikrlash. O'zA axborotlari, 2019. (Onlayn maqola).*
3. *Xasanova D. K. Ona tilini o'qitishda kompetensiyaviy yondashuv. "Oriens" jurnali, 2022. (Dilafruz Xasanova, Karim X.).*
4. *O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent, 2018.*
5. *Mahmudov N., Nurmonov A. Ona tili darsligi (5–11-sinflar uchun). Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti, 2015–2023. (Darsliklardan misollar).*
6. *Ona tili 7 [Matn]: 7-sinf uchun darslik / Tuzuvchilar: Iroda Azimova, Klaraxon Mavlonova, Sa'dullo Qur'onov, Shokir Tursun, Nilufar Hakimova, Mansur Siddiqov; Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. — 224 b. — ISBN 978-9943-8352-5-2.*
7. *Ona tili 7 [Matn]: 7-sinf uchun darslik / Tuzuvchilar: Mavlonova K. M. Ona tili. 5-sinf (II qism): darslik / K. M. Mavlonova, S. H. Qo'ldosheva, N. S. Hakimova, M. R. Siddiqov. — Toshkent: "Novda Edutainment", 2024. — 160 b.*